

O ABORDARE TEORETICĂ ASUPRA FRICII CA PRODUS SOCIAL

GEORGE-IONUȚ SIMION *

ABSTRACT

A THEORETICAL APPROACH TO FEAR AS A SOCIAL PRODUCT

This article supports the thesis that fear is a social product and brings up theories and analyses that deal in detail with the sociological dimension of this emotion, namely the sociology of emotions and the culture of fear.

The sociology of emotions brings into question the predisposition of individuals to develop a certain level of fear according to their own cognitive patterns, the resources available for expressing emotional states, the existing social norms, while the culture of fear approaches this emotion as a result of the influences of sociocultural contexts and circumstances in which fear is produced and distributed.

As an ever-changing social product, fear is analyzed through defining concepts such as risk, uncertainty, or trust. Thus, an awareness of individuals on the dangers, risks, but also the confrontation with uncertainties generates a high level of fears and worries. Similarly, a lack of trust in a society fuels a growing fear culture.

As a defining feature of modern society, fear is present in any context, regardless of the profile of individuals or the nature of social relationships in that context. Thus, individual and collective efforts are directed towards managing fears, preventing the expected impact of risks and dangers felt.

Keywords: fear, the sociology of emotions, the culture of fear, risk, uncertainty.

INTRODUCERE

Frica este de multe ori prezentă în conținutul declarațiilor publice, sondajelor, relatărilor obiective sau subiective asupra unor evenimente, discursurilor politice, dar mai ales, în diferite forme, dimensiuni sau niveluri în cadrul relațiilor sociale cotidiene.

Acest articol are ca obiectiv reprezentarea fricii din punct de vedere teoretic. Prezintă definiții și abordări specifice sociologiei, unde frica poate reprezenta un

---

* PhD student, Doctoral School of Sociology, University of Bucharest, e-mail address: george.simion04@gmail.com.

produs exclusiv cultural, unul individual sau aflat la intersecția acestor două dimensiuni. Pentru operaționalizarea fricii din punct de vedere sociologic, sunt prezentate detaliat conexiunile dintre frică și alte concepte studiate de sociologi, printre care riscul, încrederea, societatea modernă.

Realitatea face ca indivizii să fie mult mai atenți, alarmați în fața riscurilor și pericolelor de care ne temem că s-ar putea materializa mai devreme sau mai târziu. Ne-am obișnuit să ne fie frică, să fim suspicioși și să luăm decizii mai degrabă de teama a ceva sau de ceva și nu prin anticiparea unor beneficii. Într-o abordare eminamente negativă, alegem să privim realitatea exclusiv prin lentila temerilor noastre, ceea ce explică proliferarea și alimentarea constantă a îngrijorărilor cu privire la pericolele viitoare care-i pândesc pe oameni și colectivitățile (Svendsen, 2008, p. 125, Tudor, 2003, p. 239).

Acest articol pornește de la premisa conform căreia frica este un produs social, având la bază o serie de parametri prin prisma cărora este construită și negociată. Deși considerat un concept psihologic, prin faptul că vorbim despre una dintre emoțiile universale ale individului (Ekman, Friesen, & Ellsworth, *Emotion in the Human Face*, 1972), în ultimele decenii, multiple teorii și studii, o parte dintre acestea urmând a fi prezentate și în paginile următoare, aduc în prim-plan dimensiunea sociologică a conceptului, el fiind corelat predominant sociologiei emoțiilor (la nivel individual), respectiv culturii fricii (la nivel colectiv). Operaționalizarea fricii din punct de vedere sociologic este realizată prin apelul la concepte specifice studiilor sociale, precum structură socială, norme culturale, risc, încredere, incertitudine, statut social.

O analiză a fricii din perspectiva sociologiei emoțiilor nu numai că nu ignoră abordarea psihologică a fricii, ca emoție primară, ci aduce în discuție o predispoziție a oamenilor de a dezvolta un anumit nivel al fricii, date fiind tiparele cognitive ale acestora, resursele de structurare și construire folosite pentru exprimarea stărilor emoționale, specificul cultural și normele sociale existente. Altfel spus, dintr-o perspectivă pur sociologică, emoția este transformată într-un produs sociocultural, depășind etapa biologică, fizică, psihologică (Svendsen, 2008, p. 32).

Din punct de vedere biologic, frica reprezintă o stare centrală a unui organism, care nu se identifică neapărat cu sentimentul conștient de frică sau cu diferite comportamente de reacție la frică, precum țipătul sau fuga de pericole. Această stare centrală generează experiența conștientă (adoptarea unor decizii, comportamente de gestionare a fricii) și este la rândul său generată de stimuli particulari, contextuali. Frica este cea care face legătura între setul de stimuli și tiparele de comportament. Procesarea fricii în creierul uman are loc preponderent în sistemul limbic al creierului, în amigdală, care este responsabilă pentru identificarea fricii și pregătirea organismului pentru a răspunde pe măsură (Adolphs, 2013).

Din punct de vedere politic, o atenție specială a fost acordată dimensiunii discursive, discursurile fiind construite special pentru a răspunde așteptărilor unei audiențe targetate, a amplifica temeri individuale sau colective și a accentua nevoia de protejare în fața unor riscuri și amenințări în continuă creștere. Un exemplu al

abordării fricii din punct de vedere politic este oferit de David Altheide, care, în cadrul cercetării sale, studiază modul în care frica a fost integrată în decizii politice, limbaj și diferite aspecte ale vieții cotidiene (Altheide, 2006).

Diferită de spaimă, groază sau anxietate, frica a fost resimțită și exprimată de-a lungul istoriei în diferite forme și variații, fiind evidentă influența avută de mediul sociocultural asupra manifestării sale. Fiind sesizată din ce în ce mai des odată cu amplificarea riscurilor și pericolelor cu care se confruntă omenirea în secolul al XXI-lea, frica a intrat în atenția sociologilor din Statele Unite ale Americii, context în care au apărut printre primele studii care au confirmat și au exemplificat sensul social al fricii și implicațiile exploatării sale voluntare de către terțe persoane sau entități, pentru obținerea unor beneficii (Glassner, 1999, Furedi, 1997).

Obiectivele avute în vedere în următoarele pagini sunt nu doar studierea dimensiunii sociale a fricii, ci și diferențierea sa de natura primară, emoțională, respectiv abordarea termenului dintr-o perspectivă completă, care să clarifice și să definească interacțiunile fricii cu societatea, pe ambele sensuri, de la nivel individual către colectiv și invers.

1. ABORDĂRI TEORETICE ASUPRA FRICII

1.1. DEFINIȚIA FRICII

O definiție a fricii raportează acest concept la cele de nesiguranță sau insecuritate, adică o viață afectată într-o anumită măsură de frică, îndoială sau vulnerabilitate. Frica este resimțită automat de individul sau societatea care sesizează o continuă insecuritate, context în care, în orice moment, un eveniment negativ poate avea loc și poate conduce la pierderea controlului oamenilor asupra situației. Resimțirea fricii presupune resimțirea unor pericole externe, care pun în primejdie valorile, oamenii, lucrurile de preț. Ne temem de pericole care pot avea loc în casele noastre sau pe stradă, de străini, dar și de persoane apropiate, de pericole naturale sau specifice tehnologiei. Ne temem că ne vor fi răpite libertatea, demnitatea, sănătatea, statusul social sau chiar, la un nivel extrem, viața și ajungem să credem că, în fața atâtor feluri de pericole, probleme, amenințări, totul este înfricoșător și percepem mediul exterior prin lentila fricii (Svendsen, 2008, pp. 11–13).

Frica reprezintă o emoție care ne asigură supraviețuirea. Cu ajutorul ei, suntem pregătiți să facem față situațiilor periculoase sau să evităm astfel de situații. Însă, atunci când frica ne determină să fim disfuncționali, adică atunci când nivelul resimțit de frică este mult mai mare comparativ cu situația prezumtivă de care ne temem, generează mai degrabă prejudicii decât beneficii (Svendsen, 2008, p. 21).

În completarea definiției de mai sus, frica este o emoție exprimată într-un anumit context cultural, iar amploarea sa este dată de normele culturale însușite de indivizi. Altfel spus, deși este resimțită intern, condițiile exterioare și modul în care indivizii percep mediul extern influențează major atât nivelul de frică, cât și natura acțiunilor și comportamentelor ulterioare resimțirii fricii. Din această perspectivă, având în vedere și reacțiile emoționale variate ale indivizilor care provin din țări

diferite, în fața acelorași situații, putem spune că frica este relativă la specificul cultural al societății (Svendsen, 2008, pp. 21–22).

Adăugăm dimensiunii culturale a fricii pe cea biologică, psihologică, respectiv pe cea socială. Astfel, experimentarea personală a fricii se află într-o continuă schimbare, fiind dependentă de istoricul personal, social al celui care o resimte, devenind astfel un produs social. Această modelare socială se referă la ceea ce este potrivit și permis să exprimăm, în funcție de cultură și statut social, cât și la concepțiile personale asupra lumii: ce percepem drept periculos, de temut, îngrijorător, respectiv cum și cu ajutorul cui ne putem proteja în fața evenimentelor negative (Svendsen, 2008, p. 24).

Revenind la conceptul de frică disfuncțională, sesizăm drept specific societății contemporane un nivel din ce în ce mai ridicat al fricii, combinat cu o stare permanentă de alertă, suspiciune sau îngrijorare. Astfel, nu mai vorbim despre o frică resimțită în funcție de anumite momente sau contexte, generată ocazional, ci de o frică omniprezentă, pe care nu reușim să o depășim, indiferent de ceea ce facem pentru a o preveni sau gestiona (Furedi, 1997, Bude, 2018, Bauman, 2006, Schmitz & Eckert, 2022).

Diferența dintre frica prezentă în cadrul relațiilor sociale și o frică omniprezentă este dată de comportamentele individuale sau de grup, care, în prima situație, au loc în paralel cu frica, în schimb ce, în a doua situație, au loc din cauza fricii. Un exemplu care poate explica mult mai clar corelația de mai sus ar fi atenția acordată de un individ sau de o comunitate străinilor de pe stradă: în prima situație, copiii nu ar fi avertizați de adulți cu privire la riscurile interacțiunii cu străinii, în timp ce, în a doua situație, sunt învățați permanent de părinți să evite, sub orice formă, orice fel de interacțiune cu străinii, având în vedere posibilele consecințe negative. Cu alte cuvinte, nivelul de îngrijorare al indivizilor crește odată cu fricile acestora, iar cei cu un nivel ridicat de îngrijorare iau măsuri de gestionare a unor posibile probleme foarte devreme, încercând să evite riscurile și pericolele, fiind permanent suspicioși, în alertă. Pe de altă parte, cei aflați la polul opus nu alocă același nivel de atenție aceleiași temeri, mai degrabă ignorând decât gestionând posibilele pericole cotidiene. Astfel, specialiștii spun că realitatea modernă este formată mai degrabă din indivizi suspicioși și temători, decât din cei relaxați, lipsiți de grijă față de posibile pericole (Tudor, 2003, p. 240).

1.2. FRICA: EMOȚIE SAU CULTURĂ?

Premisa cu care debutează această lucrare, conform căreia frica este un produs social, nu ar fi completă fără un context mai amplu al fricii, care apare și este modelată nu doar de relațiile sociale și culturale, așa cum am precizat, ci și de cele fizice și psihologice. Astfel, în încercarea de a determina originea fricii, vorbim despre abordarea acesteia: ca *emoție individuală* (din punct de vedere psihologic), respectiv specifică *constructului cultural* (din punct de vedere sociologic). Ambele dimensiuni ale fricii se desfășoară într-un cadru fizic și sub impactul unor relații sociale, care le influențează în mod egal, ca urmare a existenței unor elemente

culturale, integrate în modul individual și colectiv de percepție și acțiune (Tudor, 2003, p. 241).

Frica se manifestă ca emoție primară atunci când generează simptome spontane precum: puls accelerat, respirație greoaie, gură uscată, adrenalină, tremurat, nivel de alertă ridicat, poate chiar stare de șoc, panică. Toate aceste reacții au loc atunci când percepem faptul că ne confruntăm cu o situație de pericol și suntem nevoiți să răspundem într-un fel sau altul. De exemplu, atunci când suntem puși față în față cu hoții care tocmai ce ne-au călcat pragul sau cu un animal periculos. Toată gama de manifestare a fricii ne arată componența fiziologică a fricii, activată într-un anumit context situațional. Astfel că răspunsul imediat va fi unul emoțional, bazat, în principal, pe modul în care percepem și alegem să îl combatem, pe termen scurt (Svendsen, 2008, p. 20).

1.3. FORME ALE FRICII

Diferența principală dintre dimensiunea emoțională a fricii, descrisă anterior și cea mediată social este dată în primul rând de caracterul temporal: în prima situație (confrunțați cu un delincvent sau cu un animal periculos) trebuie să acționăm rapid, pe când în cea de-a doua situație (atunci când vorbim de frica modelată social sau cea specifică culturii în care trăim) suntem preocupați de pericole pe termen lung, de posibile evoluții negative anticipate, în viitorul apropiat (Svendsen, 2008, p. 30, Tudor, 2003, p. 242).

O departajare mult mai clară între cele două dimensiuni ale fricii poate fi dată de conceptele: *groază*, *spaimă* și *anxietate*. Groaza sau spaima este generată natural și imediat, în timp ce anxietatea este predominant alimentată social, discutată și amplificată, odată cu trecerea timpului (Schapira, Hoinkes & Allegrante, 2018, Svendsen, 2008, p. 32).

În încercarea de a operaționaliza anxietatea ca produs cultural, social, Michael Schapira, Ulrich Hoinkes și John Allegrante parcurg studiile regăsite în literatura de specialitate asupra fricii, incertitudinii și societății riscurilor. Astfel, anxietatea este compusă, în concepția autorilor menționați anterior, dintr-o dispoziție socială orientată spre frică, un sentiment general al insecurității, o lipsă de control asupra vieții personale, o incertitudine resimțită în majoritatea momentelor în care indivizii trebuie să ia decizii de impact, cât și de prezența constantă a riscurilor ca preocupare colectivă. Aceiași autori militează pentru necesitatea și utilitatea studierii anxietății ca produs al interacțiunilor dintre conceptele menționate anterior, în încercarea de a-l înțelege, dintr-o abordare holistică și nu individuală, bazată exclusiv pe perspectiva psihologică (*Anxiety Culture: The New Global State of Human Affairs?*, 2018).

Anxietatea este diferită de frică în sensul în care redă un nivel ridicat al fricii, fiind expresia acelei frici omniprezente, menționate anterior, fără să descrie întreaga gamă a variațiilor și manifestărilor fricii. Mai mult, deși cele două se întrepătrund și au același sens, până într-un anumit punct, anxietatea, spre deosebire de

frică, este un generator constant al comportamentelor iraționale, în timp ce frica nu generează de fiecare dată imediat acțiuni, ci pune bazele unor comportamente viitoare ca reacție la pericolele și îngrijorările observate (Rebughini, 2021).

Anxietatea reprezintă o emoție specifică atât prezentului, cât și viitorului, fiind corelată încrederii, în sensul unei influențări reciproce: atunci când scade încrederea, crește îngrijorarea, respectiv este amplificată anxietatea. Modernitatea este definită printr-o lipsă generalizată a încrederii în celălalt, o confruntare constantă cu surse contradictorii de informații, context în care anxietatea devine emoția cea mai des întâlnită la scală globală, respectiv o bază a preocupărilor aflate pe agenda publică internațională. Anxietatea colectivă, cea regăsită la o bună parte din populația unui stat sau a unei regiuni se referă, astfel, la poziționarea indivizilor sau a comunității în raport cu viitoare riscuri sau pericole precum: fluxuri migratorii, crize economice, creșterea ratei sărăciei, excluziune socială, instabilitate politică, calamități, schimbări climatice majore (Schapira, Hoinkes, & Allegrante, 2018).

Alături de alte emoții și caracteristici individuale, anxietatea este și ea specifică procesului de socializare, respectiv legată de un substrat cultural. În contextul în care dimensiunea tehnologică este din ce în ce mai extinsă, riscurile au depășit granițele teritoriale ale unui stat pe fondul globalizării, evoluția și răspândirea cunoașterii nu are limite, anxietatea a devenit o normă culturală, o caracteristică a modului individual și colectiv de a gestiona probleme din ce în ce mai ample și necunoscute, ale unei lumi aflate într-o continuă transformare (Schapira, Hoinkes, & Allegrante, 2018).

Anxietatea specifică culturii în care trăim nu se referă doar la frica resimțită de mai mulți indivizi în fața unor incidente cu potențial de pericol, ci și la mecanismele ale vieții sociale, reproduse în discursul public. Acest spațiu discursiv creează forme proprii de anxietate, care sunt proliferate de media și de multe ori se transformă în comportamente replicate și valabile la nivel social. Astfel, anxietatea devine un produs al comunicării publice și al acțiunii sociale, fiind distribuit de prima și influențat sau modelat de cea de-a doua dimensiune (Rebughini, 2021, p. 560).

Concluzionând asupra celor două concepte analizate, atât frica, cât și anxietatea se referă la emoții negative resimțite imediat, etapizat sau permanent, dar de o magnitudine diferită. Ambele sunt specifice realității moderne, mult mai des întâlnită și resimțită fiind anxietatea, având în vedere riscurile și provocările din ce în ce mai diferite și necunoscute ale secolului XXI, cât și rapiditatea cu care acestea își fac apariția, se extind și se dezvoltă. Ambele tipuri de emoție au în comun aceleași influențe, culturale sau sociale, cât și aceleași evenimente generatoare, dar presupun reacții diferite, la nivel individual sau colectiv.

1.4. REPREZENTĂRI SOCIALE ASUPRA FRICII

1.4.1. Cultura fricii

Care sunt elementele care construiesc social frica? Cum este ea modelată, mediată și produsă cultural? Un prim răspuns poate fi dat, într-o viziune macro, de tipul societății: preponderent emoțională sau mai degrabă rațională, când vine vorba de reacțiile de grup, în anumite contexte sau circumstanțe sociale.

De exemplu, la începutul războiului din Ucraina, în România au predominat, la nivel național, comportamentele bazate pe reacții emoționale, precum cozile la birourile de pașapoarte, pe fondul dorinței populației de a fi pregătită să emigreze – sau chiar plecări temporare din țară, până la detensionarea situației. Întrebați care au fost motivele acestor decizii, respondenții au invocat frica de război și posibilitatea ca acesta să depășească granițele teritoriale ale Ucrainei și să ajungă și în România (stirileprotv.ro, 2022).

Comportamente similare am observat și în debutul pandemiei, când o bună parte din populație a făcut tot posibilul pentru a se izola de cei din jur, evitând interacțiunile fizice, golind rafturile magazinelor pentru a-și asigura necesarul de alimente și alte produse, fiind expuși la și dând crezare unor date neverificate în legătură cu virusul, pe care mai apoi le diseminau în cadrul grupurilor sociale din care făceau parte (gazetapublica.ro, 2020).

Ce au în comun comportamentele descrise mai sus? Ele sunt fundamentate pe niveluri ridicate de frică, ceea ce a generat soluții și decizii în perspectiva celor mai negative evoluții. Acestea au o puternică dimensiune emoțională și sunt proiectate în spiritul a ceea ce este posibil să se întâmple și nu ca reacție la ceea ce deja a avut loc. Teamă este elementul central care îi determină pe oameni să se focalizeze mai degrabă pe elementele negative decât pe cele pozitive, respectiv pe prevenție și nu pe gestionare.

Un al doilea răspuns vine din definirea sintagmei de *cultură a fricii*. Anxietatea, una din variațiile fricii menționată anterior, este specifică culturii fricii, pe care o definim drept o anticipare susținută a unor evoluții negative, în timp și spațiu, într-un anumit context social. Noțiunea de cultură a fricii abordează frica drept un construct social, evidențiind rolul major al activității umane, intenționate, în construirea și reproducerea acesteia, respectiv influențele contextelor socioculturale, circumstanțelor în care sunt produse și distribuite fricile agenților sociali (Tudor, 2003, pp. 242–243).

Însă reacția individuală sau colectivă în fața fricii nu reprezintă exclusiv un produs al culturii, ci e un rezultat al unei combinații de factori culturali și non-culturali, fizici, psihologici și sociali, care îi influențează major amploarea, magnitudinea. Cultura are într-adevăr multe de spus în interacțiunea oamenilor cu experiențe generatoare de frică, redând specificul unui grup, formând tipare de acțiune, scurtături prin intermediul cărora oamenii percep și clasifică realitatea în îngrijorătoare sau mai puțin îngrijorătoare, deși nu ține locul tuturor celorlalte variabile (Tudor, 2003, p. 244).

Sintagma *cultura fricii* este analizată extensiv în literatura de specialitate de Barry Glassner, care pornește de la observația potrivit căreia în societatea americană sunt propagate mult prea multe frici, în mare parte nefundamentate, dacă ar fi atent analizate. Argumentând această premisă, Glassner invocă rolul major

jucat de mass-media în acest proces – care alimentează fricile, ducându-le la un nivel foarte ridicat în rândul opiniei publice americane. Autorul merge mai departe, invocând corelații între nivelul ridicat al unor frici și vina resimțită, dar nerecunoscută, de indivizi. Altfel spus, invocă faptul că oamenii sunt primii responsabili de creșterea exagerată a fricilor și perpetuarea acestei situații la nivel colectiv, prin transmiterea acelorași frici către noile generații. Mai mult, Glassner spune că, odată ajunse în topul preocupărilor societății, unele dintre aceste frici sunt exploatare de organizații, grupuri private, în scopul obținerii de profit (*The Culture of Fear: Why Americans are Afraid of the Wrong Things*, 1999).

Glassner vorbește despre diferite moduri prin care riscuri și pericole precum rata violenței și a ilegalităților, traficul de droguri, minoritățile, mamele adolescente, criminalii în serie, accidentele aviatice sunt exploatare pentru a stimula mai degrabă consumul, vânzările anumitor produse, decât pentru a asigura informarea și conștientizarea oamenilor. În acest context, evidențiază profitul obținut de mari companii, bazat pe „comercializarea fricii”, dar și un nivel crescut al fricii pornind de la discursuri exagerate ale unor formatori de opinie și jurnaliști, prin care emoțiile transmise ajung să fie preluate instant de auditoriu și cresc nivelul fricii, uneori fără un motiv real. Prin crearea aparenței unor pericole frecvente, omiterea statisticilor, a datelor științifice sau pur și simplu prin generalizări pornite de la o singură întâmplare, emitenții discursului public augmentează zilnic, în mod conștient sau nu, îngrijorările și fricile americanilor (Glassner, 1999).

Alte implicații ale fricilor resimțite la nivelul unei societăți sau chiar la nivel global sunt evidente în ceea ce privește măsurile de securitate luate în fața unor eventuale pericole. De exemplu, regulile pe care le urmăm astăzi cu toții în cadrul controalelor de securitate de la aeroport, înainte de îmbarcare, au fost proiectate pentru a preveni riscuri, precum atentatele teroriste. Printre aceste reguli se numără și cea care nu permite transportarea de lichide de lichide în recipiente cu o capacitate mai mare de 100 ml și depozitarea acestora în pungi transparente, o regulă implementată ca urmare a unor planuri teroriste dejucate în anul 2006, la Londra, care presupuneau utilizarea explozibilului lichid. Pe scurt, această regulă de securitate adoptată pe toate aeroporturile lumii evidențiază modul în care frica modelează câmpul individual de acțiune. Generalizând, frica a devenit o emoție care controlează toate domeniile de funcționare și manifestare a unei societăți, o lentilă prin care vedem lumea (Svendsen, 2008, pp. 11–12).

Sociologul britanic Frank Furedi, într-o altă lucrare care își propune evaluarea atentă a culturii fricii, vorbește despre predispoziția societății contemporane de a evalua totul din perspectiva siguranței, în cadrul unui climat caracterizat nu numai de teamă, ci și de ceea ce numește „moralitatea așteptărilor scăzute” (*morality of low expectations*). Practic, Furedi descrie societatea actuală ca fiind predispusă către panică și așteptându-se întotdeauna la evoluții negative, iar individul din această societate este un om resemnat, cu credințe și convingeri fataliste, nefiind deloc dispus să își asume riscuri, aproape fără putere, fără energia de a schimba negativul în pozitiv (Furedi, 1997).

Furedi își propune, prin lucrarea sa, să clarifice care sunt cauzele și consecințele culturii fricii, care afectează și alarmează societatea modernă. Sociologul britanic explică necesitatea studierii sintagmei de cultură a fricii pornind de la predispoziția societății de a promova un climat al fricii și de a cultiva dispoziția de panică, concentrându-se asupra unor catastrofe dramatice precum terorismul, încălzirea globală, pandemiile și epidemiile, proliferarea armelor de distrugere în masă. În paralel, autorul afirmă că a identificat o stare de anxietate generală referitoare la riscurile cotidiene, precum cele generate asupra sănătății de diete, stil de viață sau de modul de educare a copiilor. În viziunea sa, adevărata dezbatere asupra fricii s-a mutat de la *oare ar trebui să mă tem? la oare de ce anume ar trebui să mă tem mai întâi?*, astfel că asistăm la distribuirea și alimentarea unei retorici a fricii, unde sintagma de cultură a fricii se referă la o gamă largă de emoții și frici dezvoltate de oameni în fața unei game extinse de fenomene (Furedi, 1997, p. 12).

Frica de la nivelul unei societăți este vizibilă, la prima vedere, în discursul public, în cadrul căruia aceasta este utilizată pentru explicarea multor fenomene sociale, probabil și pentru că frica reprezintă un element ușor de înțeles și preluat, dar și util strategiilor de marketing sau celor politice. Acest context poate fi exploatat încât să genereze intenționat o stare generală de anxietate în publicul-țintă, urmărind, de fapt, alte obiective pe termen scurt și mediu (de exemplu, creșterea vânzărilor pentru produse care sporesc siguranța personală sau colectarea de voturi, în momente electorale) (Schmitz & Eckert, 2022, p. 278).

Victoriile partidelor naționaliste în Europa (Italia, Suedia, Franța, Bulgaria), inclusiv în România, reprezintă un exemplu de exploatare a fricilor în interesul colectării de voturi. Pandemia și invazia rusă din Ucraina reprezintă contextele utilizate, cel puțin în România, de principala formațiune naționalistă, care a profitat de nevoia oamenilor de schimbare, de normalitate, de certitudine, de soluționare a unor nemulțumiri față de partidele de guvernământ și mai ales, de frică în fața evoluțiilor actuale și viitoare, reușind astfel să determine comportamente de vot radical și să intre în Parlament în 2020 (Valică, 2022).

În ciuda exploatării fricilor, conform aspectelor descrise anterior, în viziunea lui Furedi, răspunsul la întrebarea *de ce anume ar trebui să mă tem mai întâi?* depinde nu doar de discursul public, ci și de atitudinile politice și religioase, de afiliere, circumstanțe socioeconomice, gen și vârstă. Deși a simți frică este, finalmente, un răspuns individual, influențat de experiențele personale și de criteriile de mai sus, acesta este totuși mediat de sensul atribuit fricilor într-un context cultural amplu (Furedi, 1997, pp. 13–14).

Teza culturii fricii semnalează mai degrabă creșterea și extinderea insecurității și a aversiunii față de riscuri, decât creșterea ratei pericolelor și riscurilor cu care se confruntă umanitatea. Această creștere a insecurității este cauzată de un pesimism cultural care pornește de la premisa că indivizii nu au capacitatea necesară pentru a gestiona evenimentele negative, aceștia fiind mult mai frecvent percepuți drept vulnerabili, în pericol, fragili emoțional, lipsiți de putere, confrunțați din ce în ce mai

des cu experiențe riscante. Ceea ce semnaleză teza de mai sus este diferența dintre percepție și realitate în ceea ce privește frica resimțită la nivelul unei societăți. Nu putem spune că a crescut numărul, amploarea riscurilor și pericolelor, ci, mai degrabă, că a crescut atenția acordată acestora, preocuparea oamenilor, a întregii societăți asupra experiențelor cu posibile efecte negative (Furedi, 1997, p. 15).

1.4.2. *Narativul fricii*: rolul mass-media

Cum am ajuns la un pesimism cultural, la o dispoziție individuală îndreptată spre teamă? Cel mai probabil, acestea reprezintă rezultatul procesului de mediere între norme morale, atitudini sociale și așteptări, al unor influențe divergente și variații istorice și culturale, dar mai ales al unor preocupări mai mari ale instituțiilor sociale de a aborda unele evenimente de risc sau de a reacționa în fața lor. Astfel, putem vorbi de o frică contagioasă, care are tendința de a se răspândi rapid în mijlocul unei societăți sau la nivel global, de la un individ la altul, chiar dacă nu sunt evidente cauzele sau bazele raționale ale fricii (Furedi, 1997, p. 15, Svendsen, 2008, p. 15).

Însă cel mai bun răspuns este oferit de *narativul fricii*, din ce în ce mai prezent și mai resimțit la nivel individual: indivizii sunt încurajați să își exprime fricile acum mai mult ca oricând și fac acest lucru mai frecvent, ceea ce a generat un volum ridicat al vocilor celor care povestesc despre îngrijorările, durerile, problemele întâmpinate și fricile asociate. Un narativ al fricii care se referă la proliferarea discuțiilor despre frică pornește nu doar de la voci și discursuri individuale asupra fricii, mult mai răspândite, ci și de la discursul susținut și rostogolit de mass-media (Furedi, 1997, p. 15).

Potrivit unor analize de conținut, sintagma „riscant” a fost folosită în articolele de ziar din Marea Britanie de 2.037 ori în 1994, respectiv de 18.003 ori în 2000. În ziarele din Norvegia, cuvântul frică apare de 3.331 ori în 1996 și de 5 883 ori în 2006. Astfel de studii evidențiază existența unui tipar de prezentare a fricii în discursul mass-media, despre cât de riscantă și înfricoșătoare este lumea și cât de mult ne temem de anumite părți din ea sau chiar de ea ca întreg (Svendsen, 2008, pp. 13–14).

Așadar, cât de important este rolul mass-media în a susține și genera un nivel ridicat al fricii, la nivel global? Multiple studii susțin că mass-media are o influență majoră în alimentarea fricilor de la nivelul unei societăți, acestea asimilând mass-media cu fabrica de producere a știrilor care induc un climat de nesiguranță, de difuzare a poveștilor de groază. De ce este evident rolul mass-media în generarea și extinderea fricilor? Pornind de la rapiditatea cu care primim știrile, expunerea zilnică la știri încărcate emoțional, implicarea mult mai pregnantă a oamenilor în a critica, semnală și a discuta pe rețelele sociale despre nedreptățile din cazurile semnalate public, dar și încărcarea audienței cu sentimentul pericolului și lipsa controlului asupra unor pericole imposibil de gestionat.

Astfel, mass-media a devenit o instituție esențială din perspectiva puterii avute asupra modului în care oamenii se raportează la frică, fiind considerată cea mai importantă instituție socială din punct de vedere al influenței pe care o are asupra vieții publice. Mass-media reprezintă un mijloc de informare, dar și de direcționare a atenției opiniei publice asupra problemelor și pericolelor necunoscute sau situațiilor neexperimentate. Înlocuiește, astfel, experiența directă a oamenilor, difuzând constant diferite scenarii asupra modalităților în care oamenii ar trebui să reacționeze în fața amenințărilor și cum ar trebui să le experimenteze (Altheide, 2017).

Formarea, alimentarea și medierea fricilor nu sunt realizate exclusiv de toate discursurile publice, ci și de specificul cultural al unei societăți sau de mediul politic, acesta din urmă fiind definit ca un instrument folosit de indivizi pentru a se ghida și pentru a interpreta experiențele trăite, care conține reguli referitoare la emoții și la sensul acestor emoții, cât și un limbaj specific de clasificare și exprimare a fricilor. Frica este folosită ca resursă de către factori decizionali, partide politice, autorități publice, în cadrul discursului public. Frica asigură aderența mesajelor politice la audiență și este foarte utilă pentru a combate campaniile electorale ale adversarilor politici. De cele mai multe ori, dezbaterile politice ajung să fie despre care risc sau pericol ar trebui să ne îngrijoreze cel mai mult. O astfel de dezbatere nu ar fi posibilă fără o simbioză perfectă între politic și mass-media, având în vedere că propagarea fricii crește rata de vizualizare a articolelor, respectiv emisiunilor de televiziune, un obiectiv urmărit atât de politicieni, care se asigură că mesajele campaniei electorale se propagă la cât mai mulți votanți, cât și de jurnaliști, care câștigă notorietate publică și implicit cresc ratingul trusturilor pe care le reprezintă (Hammond, 2017, p. 1, Svendsen, 2008, p. 16).

O altă simbioză perfectă este și cea dintre mass-media și specificul sau amprenta culturală a unei societăți. Cele două categorii se alimentează reciproc din perspectiva limbajului, simbolurilor, sensurilor atribuite fricilor, sau chiar experiențelor de viață. Cum funcționează tandemul mass-media – specific cultural? Prin preluarea unor anxietăți deja resimțite cultural și crearea de simboluri și imagini, ceea ce transformă fricile, anxietățile în elemente palpabile, vizuale, dramatice, personale sau prin crearea unor frici noi, pornind de la altele vechi, moștenite cultural, respectiv prin descrierea mult mai clară a unor anxietăți nedefinite, neexperimentate, necunoscute în viața reală, pornind de la termeni culturali (Hammond, 2017, pp. 2–3).

Mass-media generează zilnic efecte psihologice asupra oamenilor și amplifică fricile acestora legate de accidente, violență, rata crescută a infracționalității, intensificarea problemelor economice. Urmărind presa scrisă și emisiunile TV, indivizii tind să se disocieze de experiențele personale și să resimtă pericole și amenințări din ce în ce mai mari în lumea exterioară. Principalul rol jucat deseori de mass-media este cel de intensificare a unor frici în mentalul colectiv, deși acestea nu au neapărat un corespondent în realitate (O'Brien, 2016).

Actul terorist reprezintă probabil una din cele mai de temut amenințări ale societății contemporane. Fenomenul nu este unul nou, ci se încadrează foarte bine în contextul lumii globalizate, în care circulă și apar nenumărate riscuri, pericole, amenințări necunoscute, variate. Oamenii sunt pregătiți să se teamă de ceva ce va

avea loc la un moment dat, într-un anumit loc și sunt conștienți de faptul că nu sunt mereu în siguranță. Deși probabilitatea de a fi victima unui atentat terorist este mică, indivizii tind să se teamă cel mai mult de riscul terorist, conform sondajelor realizate în Statele Unite, în perioada post atentatele din 11 septembrie 2001. Această discrepanță între ceea ce este resimțit versus ceea ce are corespondent în realitate stă la baza propagării fricii în societatea modernă (Svendsen, 2008, pp. 18–19).

1.5. RELAȚIA DINTRE FRICĂ ȘI ALTE MANIFESTĂRI PSIHOsocIALE

Adăugăm perspectivelor de mai sus, referitoare la cultura fricii, abordarea lui Andrew Tudor, care încearcă, printr-o matrice de analiză, menită să ofere o viziune mai detaliată față de teoriile și ideile existente pe subiect, să identifice legăturile dintre cultura fricii și relațiile sociale uzuale, prin intermediul a șase parametri sau variabile de analiză: mediul înconjurător, cultura, structura socială, individul, personalitatea sa și ființa socială subiectul social. Toate aceste dimensiuni redau, în viziunea autorului, modalități de construire și experimentare a fricii, atât la nivel macro, cât și individual (*A (macro) sociology of fear?*, 2003, p. 247).

Mediul înconjurător, prima variabilă identificată de Tudor, se referă la condițiile exterioare care influențează intensitatea, durata, caracterul fricii, condiții care pot fi atât accidentale (de exemplu, calamități naturale, fenomene ale naturii), cât și create de om, anticipate sau nu de acesta (Tudor, 2003, p. 248).

Cultura, denumită „rezervorul cu ajutorul căruia viața cotidiană capătă sens” conține o gamă amplă de atitudini, valori, presupuneri, stereotipuri, rutine, amintiri, idei și convingeri, în funcție de care indivizii sau colectivitatea pot decide ce anume este periculos sau îngrijorător, aducând astfel în prim-plan frica, atunci când sunt convingși că vor avea loc evoluții negative (Tudor, 2003, p. 249).

Structura socială se referă la activitățile cotidiene obișnuite, care modelează relațiile dintre actorii sociali și care au impact inclusiv asupra construirii fricii. Acest impact poate fi dorit, vizat de formele autoritare de organizare socială sau indirect, generat involuntar de schimbările din cadrul structurilor sociale, odată cu evoluția tehnologiei și cu apariția unor noi trenduri sociale (Tudor, 2003, p. 249).

Individul, implicat în relaționare, experimentează diferite emoții, inclusiv frică. Acesta poate dezvolta un tipar de răspunsuri în fața fricii, în urma experiențelor avute și a profilului psihologic personal: cei care sunt mai predispuși să își asume riscuri sunt cei care practică sporturi extreme, riscă mult mai mult, fără să se gândească la eventuale consecințe, obișnuți să înfrunte pericole, chiar zilnic, prin prisma meseriei, pe când cei care acționează preventiv, fiind întotdeauna atenți la consecințele acțiunilor și deciziilor proprii, sunt mai puțin dispuși să își asume riscuri. Astfel, în funcție de profilul individului și predispoziția sa în fața riscurilor, acesta va fi mai mult sau mai puțin temător atunci când se confruntă cu pericole imediate sau viitoare. Alte caracteristici individuale care contează în modul de interacțiune cu frica sunt: genul, etnia, vârsta (Tudor, 2003, p. 250).

Personalitatea, cea de-a cincea variabilă de analiză, împarte indivizii în anxioși sau deloc temători. Altfel spus, predispoziția psihologică a acestora este cea care dictează în fața fricilor. Ultima variabilă, ființa socială, surprinde individul în mijlocul contextului social, individ care nu doar că are un anumit profil, o anumită personalitate, o predispoziție psihologică, ci este și o ființă socială. Dimensiunea socială a individului vine astfel din poziția avută în grupurile din care face parte, educația primită, experiențele avute, mentalitatea, cât și din etapa exactă a vieții în care se află (copilărie, adolescență, maturitate, bătrânețe). Toate aceste caracteristici modelează predispoziția individului de a fi mai degrabă temător sau mai degrabă curajos în gestionarea pericolelor, alături de circumstanțele sociale, diferitele poziții sociale, obișnuința dată de rutina zilnică (Tudor, 2003, pp. 250–251).

Adăugăm elementelor de mai sus câteva concepte-cheie care contribuie la o mai bună înțelegere a fricii ca produs social, aflat în continuă schimbare: riscul, incertitudinea, încrederea, elemente fără de care frica nu ar fi instalată, perpetuată, respectiv diminuată.

Pornind de la sintagma de cultură a riscului, Anthony Giddens vorbește despre o conștientizare mult mai acută de către indivizi a pericolelor, riscurilor, ceea ce generează și un nivel ridicat al fricii, îngrijorării (Giddens, 1991). Ulrich Beck, de asemenea, aduce în prim-plan conceptul de risc, consacrand sintagma de *societate a riscului*, în care atenția oamenilor la riscurile provenite din exterior nu se bazează doar pe experiențele proprii, ci și pe informațiile accesate și experiențele, dar și non-experiențele altora, adică opinii și evaluări personale. Beck pleacă de la premisa că în fața riscurilor se poate întâmpla orice. Altfel spus, cei care trăiesc în societatea riscului sunt ținuti constant într-o stare de îngrijorare, frica reprezentând o lentilă prin care percep lumea exterioară, de unde și percepția generalizată că nimeni nu se află în afara pericolului, toată lumea putând fi afectată, indiferent de amplasarea geografică sau statutul social (Beck, 1992).

O altă caracteristică a societății riscului este faptul că oamenii sunt în permanență supuși riscului de a se confrunta cu diverse pericole, amenințări, chiar dacă aceștia nu au ales acest lucru. Această expunere creează o imagine distorsionată asupra lumii, având în vedere că unele riscuri sunt supraestimate, fără un fundament real sau rațional, fiind percepute subiectiv în funcție de cât de multă atenție le este acordată în discursul public. Dacă un anumit risc este intens dezbătut în spațiul public, acesta va fi considerat mai probabil, mai pregnant decât altele (Beck, 1992).

Totuși, de ce cădem pradă acestor concepții? Nu doar pentru că suntem expuși constant informațiilor care ne construiesc imaginile deformate, dar și pentru că, din punct de vedere psihologic, tindem să acordăm atenție mai degrabă evenimentelor negative decât celor pozitive, respectiv mai degrabă datelor referitoare la riscuri probabile, majore decât celor referitoare la riscuri reduse, nesensibile. Aplicând acest raționament, ajungem să credem că unele dintre cele mai rele scenarii sunt și cele mai probabile (Svendsen, 2008, pp. 50–53).

Mai mult, conceptul de risc are exclusiv un caracter negativ, fiind asimilat pericolului și întotdeauna corelat cu sensul său social. Discursul public referitor la

riscuri urmează un proces de selecție în urma căruia unele riscuri sunt evidențiate în detrimentul altora. Cum are loc această selecție? Răspunsul ar fi că survine în funcție de o varietate extinsă de percepții asupra riscurilor, adaptate la contextul social din prezent și, mai ales, în funcție de evaluările realizate asupra acestor riscuri, bazate inclusiv pe judecăți morale (Svendsen, 2008, p. 54).

Cu privire la legătura dintre frică și incertitudine, în plus față de cele menționate pe parcursul lucrării, adăugăm faptul că aceste două concepte se alimentează reciproc, fiind dificil de stabilit cum ar putea exista independent, mai ales în contextul societății moderne, în cadrul căreia nu doar că s-au schimbat dimensiunile și variațiile riscurilor, ci și volumul informațiilor accesate și, mai ales, accesibilitatea celor cu impact negativ. La polul opus, un risc nedefinit va fi întotdeauna mult mai temut față de unul cunoscut, experimentat, pornind de la concepția potrivit căreia nu știm niciodată ce informații ne lipsesc cu privire la riscul respectiv. Astfel, frica crește direct proporțional cu lipsa informațiilor sau cu volumul celor negative și cu caracterul difuz al evenimentelor cu care ne confruntăm sau de care suntem preocupați (Davis, 2008).

Mai mult, atunci când incertitudinea se află la un nivel ridicat, nu mai pot fi luate decizii raționale pentru a preveni sau combate evenimentele de care ne temem. Confrunțați cu incertitudinea, adică cu foarte puține informații disponibile, obiectivul nu ar trebui să fie să luptăm împotriva acestui fenomen, ci să ne obișnuim să trăim permanent în astfel de condiții și să ne așteptăm ca evoluțiile care vor urma să fie cel puțin la fel de necunoscute și dificil de anticipat (Zinn, 2006, pp. 279–280).

Încrederea este considerată de sociologi drept una din caracteristicile de bază ale relațiilor interumane, afectată însă de cultura fricii. Deși ar trebui să reprezinte o regulă, un obicei, să ne încredem în ceilalți pentru activități cotidiene sau chiar pentru cele complexe, sensibile, acest lucru nu se mai întâmplă la fel de des ca în trecut. Oamenii au început să își piardă încrederea în anumite profesii, organizații, instituții publice și nu există semnale că o vor recăpăta prea curând, în ciuda măsurilor ample de securitate, de protejare în fața unor pericole. Paradoxul acestor măsuri de securitate din ce în ce mai promovate (precum servicii de monitorizare video a locuinței, de pază și protecție) este că, în loc să diminueze frica, îi cresc nivelul. De ce? Pentru că alimentează constant senzația că ceva rău se va întâmpla și că nimic din ceea ce facem nu ne protejează suficient în fața acestor posibile evoluții. Altfel spus, prezența din ce în ce mai ridicată a măsurilor de securitate dintr-un oraș are consecința secundară de a ne reaminti constant faptul că trăim într-o lume periculoasă, ne alimentează temerile și consolidează climatul de neîncredere deja existent (Svendsen, 2008, pp. 92–94).

Ce se întâmplă atunci când încrederea nu este prezentă într-o societate? Primele efecte duc la dezintegrare socială, respectiv la o izolare din ce în ce mai mare a indivizilor, din dorința acestora de a se proteja în fața unor riscuri și pericole neașteptate, respectiv în fața unor persoane care le pot face rău. Practic,

totul devine riscant și generator de pericole, iar frica crește, alimentând o cultură a fricii din ce în ce mai pregnantă (Beck, 1992).

În schimb, atunci când nu ne-am pierdut complet încrederea, o putem folosi pentru a gestiona situațiile necunoscute și neprevăzute, în sensul în care ne bazăm pe persoane, organizații pentru a ne fi de ajutor în combaterea unor situații de risc. Bazându-ne pe încredere, nu înseamnă că acționăm rațional, ci, mai degrabă folosim scurtături prin care luăm deciziile cele mai potrivite. Atunci când nu putem anticipa rațional posibile efecte negative, încrederea face posibilă tranzacționarea, fluxul din cadrul relațiilor interumane, pe baza cărora acționăm. Lipsa încrederii, de cealaltă parte, determină și lipsa acțiunii sau a luării deciziilor (Svendsen, 2008, pp. 96–97).

Frica are un efect negativ asupra încrederii. Atunci când încrederea se pierde, dimensiunea fricii crește. De cealaltă parte, o creștere a fricii determină pierderea încrederii, context în care cultura fricii poate fi denumită și o cultură a neîncrederii, în lipsa unui contract social care să țină oamenii uniți, iar societatea funcțională (Svendsen, 2008, pp. 100–101).

ROLUL SOCIETĂȚII MODERNE ÎN FORMAREA FRICII

Conform teoriilor de mai sus, frica influențează societatea prin aportul major avut la crearea identităților, claselor, domeniilor sociale, și prin perceperea și gestionarea pericolelor, pe termen lung. Însă, în același timp și societatea este implicată în producerea, formarea și reprezentarea fricii. Procesul de schimbare, de reorganizare prin care trec membrii unei societăți modifică permanent discursurile publice, modul de interacțiune și organizare din cadrul grupurilor și rețelelor sociale (Schmitz & Eckert, 2022, p. 267).

Societatea se implică în generarea reacțiilor emoționale definite și înțelese drept frici de către indivizi, respectiv în construirea fricilor, prin reprezentarea socială a obiectelor, oamenilor, evenimentelor de temut. Această reprezentare poate avea un impact asupra modului în care oamenii percep, acceptă și, în final, preiau fricile promovate de mass media. Un alt instrument prin care frica este alimentată sau propagată de societate este grupul social: în funcție de ideologia, valorile grupului, anumite frici sunt mai importante sau resimțite într-o măsură mai mare de oamenii care fac parte din grupul social respectiv (Schmitz & Eckert, 2022, p. 270).

Fricile pornesc dintr-o lipsă a controlului, certitudinii și structurii, putând, în același timp, să fie generate de transformări sociale. Conceptul clasic definit de sociologul Emile Durkheim, de *anomie socială*, descrie modul în care fricile pot rezulta din astfel de transformări, fie ele pozitive sau negative. Anomia se referă la lipsa normelor, regulilor sau legilor, a unei reglementări sociale care să asigure cooperarea între roluri sociale, instituții, grupuri (Serpa & Ferreira, 2018).

În ce măsură societatea contribuie la producția și distribuția fricii la nivel colectiv este vizibil în domenii precum: socializare, comunicare, distribuția puterii, legitimarea relațiilor de putere, structurarea claselor sociale, ordinea socială și integrarea socială. Societatea nu doar susține fricile, ci le și gestionează sau ar

trebui să facă asta, prin crearea unor instrumente și instituții de combatere și reglare a acestor emoții, atunci când sunt specifice unui colectiv, grup sau unei ponderi ridicate a opiniei publice. Un bun exemplu al modului în care sunt gestionate fricile îl reprezintă implicarea unor specialiști care să le explice oamenilor care sunt riscurile, implicațiile unui fenomen, oferind astfel o formă de cunoaștere în baza căreia fricile sau anxietățile ar trebui să fie circumscrise, chiar să devină controlabile, cel puțin la nivel de percepție (Schmitz & Eckert, 2022, pp. 280–282).

Însă, în ciuda implicării experților care evaluează și comunică riscurile și pericolele generatoare de frici, de cele mai multe ori, fricile resimțite de oameni nu sunt chiar prioritare sau cele mai periculoase din punct de vedere rațional, ci reprezintă expresii ale iraționalului, fiind influențate de viziunea diferitelor grupuri sociale și organizarea lor socială. Deși departe de realitate, o ierarhizare a fricilor percepute de opinia publică poate servi drept bază de analiză a societății, pe mai multe dimensiuni (Schmitz & Eckert, 2022, p. 282).

Frica nu este specifică doar realității contemporane, ci și istoriei recente și îndepărtate, conform celor studiate de Heinz Bude. Analizând diverse lucrări sau discursuri publice, Heinz Bude evidențiază legătura dintre frică și contextul socio-cultural existent la un moment dat în societatea americană. Potrivit lui Bude, frica a ajuns, în prezent, la un nivel foarte ridicat, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, acesta fiind motivul pentru care ea poate fi descrisă drept unul din elementele centrale ale societății. Autorul enumeră și explică multe din fricile americanilor din zilele noastre, printre care se numără frica de a fi monitorizat prin intermediul internetului, de a fi mereu în urma celorlalți (din punct de vedere financiar), de calamități, atacuri teroriste, conflicte, de eșec, ca să enumerăm doar câteva dintre ele. Concluzia la care ajunge Bude este că o mare parte dintre fricile resimțite de opinia publică americană sunt proiectate și augmentate artificial de aceștia, dar și de instituțiile de stat (*Society of Fear*, 2018).

Bude afirmă că frica afectează întreaga populație, fără să țină cont de granițe, existând variații infinite ale acestui termen: de la frica de școală, de înălțime, de sărăcie, la frica privind viitorul propriu și al familiei. El recunoaște caracterul irațional al fricii și evidențiază rolul comunicării dintre indivizi în formarea și eliminarea fricilor. O altă constatare a lui Bude este că frica specifică societății moderne reprezintă unul din puținele elemente cu care toți membrii societății sunt de acord, context în care putem vorbi de frici specifice nu doar unei societăți, ci și unui anumit moment important din istoria acestei societăți. Astfel, el aduce în discuție lucrarea publicată în 1932, în perioada nazistă, de către Theodor Geiger, cu titlul *Pioneer of Sociology in Denmark*, despre stratificarea socială a societății germane, în care acesta din urmă descrie o societate dominată de frica dislocării, pierderea statutului și abordarea defensivă a oamenilor, mereu în alertă. O altă mențiune asupra fricii a fost făcută de Franklin D. Roosevelt, care a adus conceptul în centrul dezbaterilor politice din secolul al XX-lea. În 1933, în calitate de președinte al Statelor Unite ale Americii, Roosevelt, în urma marii crize economice mondiale, a ținut un discurs despre frică într-o manieră care avea să stabilească noi abordări în domeniul politicii: „singurul lucru de care trebuie să ne temem este

frica însăși”. Roosevelt atrăgea atenția asupra faptului că apelul la frică poate instaura tirania majorității și poate permite unei singure persoane sau unui cerc de persoane să manipuleze în masă emoțiile unor colectivități întregi, conducând întreaga societate către confuzie și panică. Pentru președintele american, gestionarea fricii reprezenta un criteriu principal pentru atingerea unui nivel ridicat de bunăstare și de coeziune socială. Câțiva ani mai târziu, în 1950, apare lucrarea intitulată *Mulțimea însingurată*, scrisă de către David Riesman, în care autorul descrie schimbarea de paradigmă a societății americane, de la orientarea spre sine la orientarea spre ceilalți, spre exterior. Riesman se referă la sensibilitatea din ce în ce mai mare a oamenilor față de acțiunile și dorințele altora. O sensibilitate transformată în dependență, unde modul în care te simți, în mijlocul societății, este dat de comparații constante cu ceilalți în situații similare. Astfel, cum ne percep ceilalți și ce credem noi despre ei reprezintă surse ale anxietății sociale. A rămâne în urma celorlalți ascunde de fapt frica de a fi izolat, de a nu fi acceptat în colectivitate (Bude, 2018, pp. 9–18).

Revenind la societatea modernă, Bude descrie preocuparea majorității oamenilor de a-și optimiza activitatea, atât în viața profesională, cât și în cea personală. Tinerele femei cu educație superioară se luptă să împace o carieră provocatoare cu rolurile avute în familie, iar bărbații de astăzi gestionează constant situații de risc, cu adrenalină, stres și în același timp își propun să nu se concentreze doar pe carieră, ci să își întemeieze și o familie. Presiunea de a face multe, pe toate planurile, aduce în prim-plan frica de a nu face totul așa cum trebuie, altfel spus dorința exagerată de optimizare a întregii activități ascunde o constantă anxietate, care guvernează viața generației Y (Bude, 2018, pp. 63–68).

Potrivit lui Zygmunt Bauman, frica este numele pe care îl dăm incertitudinii noastre, care provine din lipsa de cunoaștere cu privire la amenințările, pericolele, cât și asupra modalităților de gestionare, dar mai ales din incapacitatea de a lupta împotriva acestora. Frica derivată este unul din conceptele principale discutate intens de Bauman, care se referă la vulnerabilitatea în fața pericolelor, un sentiment al insecurității, o stare constantă de așteptare a unor pericole noi, necunoscute, care se pot materializa oricând. Aceste pericole pot fi clasificate, în viziunea lui Bauman, în trei categorii: cele care amenință securitatea fizică și bunurile deținute, cele de natură generală, care amenință ordinea socială și bunăstarea oamenilor, respectiv cele care pun în primejdie poziția și rolul individului în cadrul ierarhiei sociale, identitatea sa, putând conduce la excludere socială (Bauman, 2006, pp. 2–5).

Un alt termen consacrat de Bauman, integrat parțial și în titlul lucrării sale (*Frica lichidă*) este cel de societate modernă lichidă, o societate în care eforturile individuale și colective se îndreaptă prioritar spre gestionarea fricilor, încât viața tuturor să poată fi trăită la standardele dorite și așteptate, iar ordinea socială să fie restabilă. O altă caracteristică a societății moderne lichide este trecerea de la o provocare la alta, de la un pericol la altul, atenția fiind îndreptată, pe termen scurt, asupra acestor evenimente negative episodice, dar și către un viitor nesigur, incert. O astfel de societate integrează o luptă continuă cu fricile, care devin inseparabile de viața oamenilor. Lupta continuă cu fricile se referă la eforturi fără sfârșit și

sortite eșecului, derulate pentru a contracara impactul preconizat al pericolelor, fricilor considerate importante. Profilul individului specific societății moderne lichide este acela al unei persoane care se teme atât de pericole neînțelese și necunoscute, cât și de un viitor neclar (Bauman, 2006, pp. 6–8).

La un nivel mai amplu, Bauman analizează efectele negative ale globalizării asupra realității moderne. Descrie globalizarea ca fiind negativă, iar societatea deschisă, vulnerabilă în fața implicațiilor globale ale unor amenințări. Populația devine astfel vulnerabilă, copleșită de forțe pe care nu le controlează în prezent și nu le va controla nici în viitor, îngrozită de propria incapacitate de a se apăra și obsedată de asigurarea securității personale, prinsă într-o spirală a delictelor și a haosului indescifrabil. Intersectate, globalizarea negativă și societatea îngrozită alimentează senzația continuă de pericol, starea de alertă atât față de exterior, față de viitor, cât și în fața celorlalți (Bauman, 2006, pp. 96–100).

În ciuda unor percepții din ce în ce mai pregnante asupra fricilor actuale și viitoare, Bauman semnalează faptul că, cel puțin în țările dezvoltate, în ultimii ani, este experimentat cel mai ridicat nivel de siguranță, lucru susținut de rezultatele statisticilor: mai puține pericole ca în trecut, măsuri mai creative și mai multe de a anticipa, preveni și gestiona pericolele care, în urmă cu zeci sau sute de ani, puteau să se soldeze cu moartea. Astfel că există o discrepanță între realitate și sentimentul permanent al insecurității. De unde vine această teamă perpetuată? Potrivit lui Bauman, una din surse poate fi obsesia asupra securității, respectiv intoleranța noastră în fața oricărei breșe de securitate, care ne poate crește vulnerabilitatea în fața pericolelor (Bauman, 2006, pp. 129–132).

Bauman introduce în discuția sociologică asupra fricii nu doar concepte noi, ci și o preocupare mai degrabă față de frica resimțită, decât față de frica existentă. El creează legătura între acțiunile și percepții individuale pe de o parte și acțiunile și percepțiile colective pe de altă parte și observă și prevede un prezent, respectiv un viitor alimentat constant cu frici și anxietate, atât de societate, cât și de indivizi. Frica este definită de Bauman în termeni de incertitudine, lipsă de cunoaștere și de control asupra evoluțiilor externe, alăturate unei obsesii individuale de a fi permanent în siguranță.

CONCLUZII

În încercarea de a defini și operaționaliza frica din perspectivă socială, am inserat în cadrul acestui articol multiple concepte și teorii, dezvoltate fie de-a lungul istoriei, fie în contextul realității contemporane. Departate de a fi o simplă emoție, activată independent de alte variabile, frica reprezintă un instrument prin intermediul căreia ne asigurăm supraviețuirea, înțelegem de ce și de cine trebuie să ne ferim și, mai ales, ce decizii și strategii să adoptăm pentru a ne proteja.

Am ales să abordez frica drept produs social pentru a surprinde cât mai multe conexiuni și dimensiuni ale conceptului. Am analizat frica din perspectiva relațiilor sociale, normelor culturale și am diferențiat-o de perspectiva emoțională prin

folosirea termenelor de spaimă (emoție primară), respectiv anxietate (alimentată social, orientată spre viitor). Ulterior, am adus în discuție sintagma definitorie pentru conceptul principal: cultura fricii, analizată extins de autori precum Barry Glassner și Frank Furedi. Cultura fricii reprezintă expresia influențelor contextelor socioculturale și mediului exterior asupra generării, dar și distribuirii fricii la nivelul unei societăți. Atât Furedi, cât și Glassner vorbesc despre medierea socială a fricii, iar cel dintâi merge mai departe de atât, evidențiind predispoziția societății de a promova un climat al fricii și de a cultiva o predispoziție către panică, în care anumite frici sunt promovate și discutate intens în spațiul public, în detrimentul altora.

Astfel, întrebarea *de ce anume ar trebui să mă tem mai întâi* rezumă abordarea de mai sus, în care omniprezența fricilor este evidentă, iar sentimentul insecurității este din ce în ce mai prezent. O proliferare a fricilor la nivelul societății este posibilă în contextul actual, al societății moderne, pentru că mass-media, specificul cultural, mediul politic alimentează și încurajează discursul referitor la frică.

Alte concepte definitorii pentru operaționalizarea fricii din perspectivă socială sunt structura socială, predispoziția individuală în fața riscurilor, personalitatea, subiectul social, riscul, incertitudinea și încrederea. Dintre acestea, riscul și încrederea reprezintă elementele fără de care nu am putea vorbi despre frică resimțită la nivel colectiv, formată și reconstruită social. Beck și Giddens aduc în prim-plan conceptul de risc, cel dintâi fiind inițiatorul sintagmei de societate a riscului, a cărei principală caracteristică este expunerea permanentă a indivizilor la riscuri prin evenimente viitoare negative, ceea ce determină și folosirea fricii ca lentilă prin care este percepută lumea exterioară. Suntem din ce în ce mai înfricoșați, supraestimăm riscuri și distorsionăm frici și acordăm o atenție ridicată scenariilor cele mai rele, chiar dacă acestea nu sunt și cele mai probabile.

În ceea ce privește tandemul frică – încredere, aflăm că se influențează reciproc, atunci când încrederea se pierde, frica este alimentată, iar, de cealaltă parte, o creștere a fricii determină scăderea încrederii sau pierderea totală a acesteia.

Un ultim capitol prin intermediul căruia am analizat dimensiunea socială a fricii se referă la rolul societății moderne în formarea fricii. Altfel spus, la polul opus față de conceptele și teoriile anterioare, acest capitol vorbește despre modul în care societatea se implică în construirea și alimentarea fricii. Un autor principal este Heinz Bude, care încadrează frica drept trăsătură definitorie a societății moderne, fiind prezentă în orice context, indiferent de profilul individual sau de natura relațiilor sociale dintr-un anumite moment. Zygmunt Bauman completează afirmațiile lui Bude, vorbind despre societatea modernă lichidă, o societate în care eforturile individuale și colective sunt îndreptate către gestionarea fricilor, iar provocările și pericolele au loc cu o viteză surprinzătoare, totul rezumându-se la o luptă continuă, eforturi fără sfârșit și sortite eșecului, pentru a contracara impactul preconizat al pericolelor.

În opinia mea, în ciuda originii psihologice a conceptului central al acestui articol, teoriile și studiile abordate în cadrul acestui articol validează conexiunea

dintre frică și societate, un tandem observat în special în contextul realității moderne, în paralel cu o incertitudine ridicată și riscuri și pericole multiple, dificil de anticipat și definit. Frica este alimentată social, nu doar în mod natural, prin această tranziție evidentă a societății de la siguranță, relații sociale echilibrate, încredere la o insecuritate constantă, ci și intenționat, prin marketing sau politică, în spatele proliferării fricii regăsindu-se, de cele mai multe ori, interese economice și politice. Cel mai solid argument, care susține premisa acestei lucrări, faptul că frica reprezintă un produs social, devine astfel diferența clară dintre frica fundamentată de realitate și cea irațională: suntem inundați de frici, îngrijorări, fără să ne confruntăm constant cu pericolele și problemele de care ne temem, chiar fără să le cunoaștem prea bine, ceea ce înseamnă că frica își modifică amploarea odată ce este preluată de discursul public, devenind mult mai conturată decât ar susține statisticile sau experiențele individuale, desprinse din realitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Adolphs, R. (2013). The Biology of Fear. *Current Biology* 23, p. 1–15.
2. Altheide, D. L. (2006). *Terrorism and the Politics of Fear*. Oxford: AltaMira Press.
3. Altheide, D.L. (2017). *Terrorism and the Politics of Fear*. Lanham: Rowman&Littlefield.
4. Bauman, Z. (2006). *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.
5. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: SAGE Publications.
6. Bude, H. (2018). *Society of Fear*. Cambridge: Polity Press.
7. CSCI. (2015). *Sondaj: Accidentul din clubul Colectiv*. București: CSCI.
8. Davis, M. (2008). Liquid Sociology. *Sociology*, p. 1 237–1 244.
9. Ekman, P. (fără an). *Paul Ekman Group*. Preluat pe Decembrie 6, 2023, de pe Universal Emotions – Fear: <https://www.paulekman.com/universal-emotions/what-is-fear/>.
10. Ekman, P., Friesen, W.V. & Ellsworth, P. (1972). *Emotion in the Human Face*. San Francisco: Pergamon.
11. Furedi, F. (1997). *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. Washington: Cassell.
12. gazetapublica.ro. (2020, Februarie 25). *Românii au luat-o razna: Au golit toate rafturile în aproape toate magazinele*. Preluat pe Decembrie 6, 2023, de pe gazetapublica.ro: <https://gazetapublica.ro/eveniment/romanii-au-luat-o-razna-au-golit-toate-rafturile-in-aproape-toate-magazinele/>.
13. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Identity in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
14. Glassner, B. (1999). *The Culture of Fear: Why Americans are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.
15. Hammond, P. (2017). *Climate Change and Post-Political Communication. Media, Emotion and Environmental Advocacy*. Londra: Routledge.
16. O'Brien, E. (2016). *Fear: The Emotional Outcome of Mass Media in America*. Washington: Taylor & Francis.
17. Rebughini, P. (2021). A sociology of anxiety: Western modern legacy and the Covid-19 outbreak. *International Sociology Volume 36, Issue 4*, p. 554–568.
18. Revista Sfera Politicii nr. 187. (2016, Decembrie 24). *Colectiv, cauze și efecte în societatea românească*. Preluat pe Noiembrie 8, 2023, de pe ISSUU: https://issuu.com/sferapoliticii/docs/sfera_187-rev1

19. Schapira, M., Hoinkes, U., & Allegrante, J. (2018, Iulie 2). *Anxiety Culture: The New Global State of Human Affairs?* Preluat pe Noiembrie 29, 2023, de pe EuropeNow: <https://www.europenowjournal.org/2018/07/01/anxiety-culture-the-new-global-state-of-human-affairs/>
20. Schmitz, A., & Eckert, J. (2022). Towards a general sociology of fear: a programmatic answer to crucial deficits of the contemporary fear discourse. *Emotions and Society*, p. 257–289.
21. Serpa, S., & Ferreira, C.M. (2018). Anomie in the sociological perspective of Émile Durkheim. *Sociology International Journal*, p. 689–691.
22. stirileprotv.ro. (2022, Martie 7). *Românii se înghesuie să-și facă pașapoarte, speriați de războiul din Ucraina. Cât durează acum procedurile.* Preluat pe Decembrie 6, 2023, de pe stirileprotv.ro: <https://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/romanii-se-inghesuie-sa-si-faca-pasapoarte-speriat-de-razboiul-din-ucraina-in-cat-timp-se-elibereaza-acum-un-pasaport.html>.
23. Svendsen, L. (2008). *A Philosophy of Fear*. London: Reaktion Books.
24. Tudor, A. (2003). *A (macro) sociology of fear?* Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
25. Valică, C. (2022, Octombrie 10). *Ascensiunea extremei drepte și a naționalismului în Europa. Riscurile pentru România.* Preluat pe Decembrie 6, 2023, de pe Europa Liberă România: <https://romania.europalibera.org/a/extrema-dreapta-europa-romania/32065069.html>.
26. Zinn, J.O. (2006). Recent Developments in Sociology of Risk and Uncertainty. *Historical Social Research Vol 31, Nr 2*, p. 275–286.

